

Песцов Р. Г. Понятие заочного судебного рассмотрения уголовного дела

Исследуется понятие заочное судебное рассмотрение в уголовном процессе, различие заочного судебного рассмотрения от судебного рассмотрения в отсутствие подсудимого.

Ключевые слова: заочное судебное рассмотрение, заочное производство, уголовный процесс, уголовное судопроизводство

Pestsov R. The concept of the extramural judicial trial of the criminal case

The author tries to search the concept of the extramural judicial trial in criminal procedure and difference between the extramural judicial trial and the judicial trial for the absence of defendant.

Keywords: the distance court proceedings, the criminal process, the conditions, the law, the criminal proceeding.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

Ковальчук Я. В.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА НА ОBOB'ЯЗКOVУ ЧАСТКУ В СПАДЩИНІ

У статті з'ясовується правовий статус фізичних осіб, які незалежно від змісту заповіту наділені правом на обов'язкову частку в спадщині. Зокрема, автор, аналізуючи погляди вчених-цивілістів на зазначену проблему, поділяє точку зору тих науковців, які стверджують, що вказаних учасників процесу спадкування можна називати спеціальними спадкоємцями.

Ключові слова: заповіт, заповідач, спеціальний спадкоємець, обов'язкова частка в спадщині, свобода заповіту, спадкове право, спадкування, спадщина.

Свобода заповіту за своєю юридичною природою є одним з визначальних принципів спадкового права. Вона акумулює в собі велику кількість різних правомочностей, якими тестаментоздатний спадкодавець має можливість скористатися, здійснюючи розпорядження власною спадщиною на випадок невідворотного настання своєї смерті. Переконалим підтвердженням вказаного судження є те, що відповідно до ч. 1 ст. 1235 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (надалі – ЦК України) заповідач може передавати у спадок будь-яку частину належної йому на праві приватної власності спадкової маси тим або іншим учасникам цивільно-правових відносин, зокрема, навіть тим фізичним особам, що не перебувають з ним в сімейних або родинних відносинах [1].

Обсяг вказаного принципу не є безмежним, так як приписи ЦК України передбачають спеціальні механізми, які обмежують спадкодавця в можливості визначати юридичну долю власної спадщини на випадок настання своєї смерті. Іншими словами, існує коло фізичних осіб, кожна з яких, незалежно від змісту складеного власником спадкового майна заповіту, а також від бачення інших потенційних спадкоємців, має право на прийняття 1/2 частини від того обсягу спадкової маси, власниками якої вони зуміли б стати, взявши участь в спадкуванні за законом

[2, 200-219]. Однак, законодавче обмеження принципу свободи заповіту зумовлює низку проблем. Однією з них є доволі спірна природа правового статусу фізичних осіб, за якими закріплюється право на обов'язкову частку в спадщині.

До вирішення вказаної проблеми в своїх наукових дослідженнях прямо або опосередковано зверталися: Б. Антімонов, М. Барщевський, Ю. Брукацький, В. Васильченко, А. Гедд, Г. Граве, В. Дронников, І. Жилінкова, Ю. Заїка, О. Йоффе, А. Костичева, В. Макарчук, А. Маковський, І. Покровський, З. Ромовська, Є. Рябоконт, В. Рясенцев, В. Серебровський, Я. Турлуковський, Т. Фадєєва, С. Фурса, Т. Чепіга, Б. Черепакін, В. Чуйкова, О. Шевченко, Л. Шевчук, Г. Шершеневич, Д. Шустов, Н. Щербина, О. Яворська та багато інших вчених.

Станом на сьогоднішній день доктрина спадкового права не містить в собі єдиної загальноприйнятої точки зору стосовно правового статусу спадкоємців, на яких не поширюється дія принципу свободи заповіту. Проаналізувавши погляди вчених на вказану проблему, можна дійти висновку, що в юридичній літературі правовий статус фізичних осіб, які наділені правом на обов'язкову частку в спадщині, розглядається з трьох точок зору. А саме – вчені вважають їх : 1) спадкоємцями за заповітом; 2) спадкоємцями за законом; 3) спеціальними спадкоємцями. Ознайомимося більш детальніше зі змістом наведених наукових підходів.

Як стверджують Б. Антімонов і К. Граве, фізичні особи, яким надано право на обов'язкову частку в спадщині, можуть взяти участь у процесі спадкування, як спадкоємці за законом [3, 162-163]. Аналогічні думки стосовно з'ясування правового статусу вказаних осіб в своїх наукових працях висловлюють Е. Ейдінова [4, 19], Т. Євдокімова [5, 7], П. Нікітюк [6, 63-64], В. Серебровський [7, 142-150], Я. Турлуковський [8, 119], а також багато інших вчених.

Протилежної думки дотримуються Н. Єршова [9, 78], Т. Фадєєва [10, 117] та деякі інші вчені. За їх твердженнями, фізичні особи, які мають право на обов'язкову частку в спадщині, можуть стати учасниками процесу спадкування, як спадкоємці за заповітом.

Прихильники третьої альтернативної думки вважають, що фізичні особи, яким гарантується право на обов'язкову частку в спадщині, можуть стати суб'єктами процесу спадкування, як спеціальні спадкоємці. Так позицію підтримують В. Васильченко, [11, 122-123], К. Дронников [12, 46-47], Є. Рябоконт [13, 106], Т. Чепіга [14, 12], а також чимало інших дослідників.

На нашу думку, правовий статус учасників цивільно-правових відносин, яким спадкодавець заповів ту або іншу частину спадкової маси у заповіті, істотно відрізняється від правового статусу тих учасників цивільно-правових відносин, які мають право на обов'язкову частку в спадщині всупереч змісту заповіту, а також думок інших потенційних спадкоємців.

По-перше, підстава участі в прийнятті спадщини спадкоємців за заповітом не є тотожною підставі участі в прийнятті спадщини необхідних спадкоємців. Зокрема, перші можуть стати суб'єктами спадкування згідно зі змістом особистого розпорядження спадкодавця, тоді як другі – відповідно до права на обов'язкову частку в спадщині, що закріплюється за ними приписами ст. 1241 ЦК України.

По-друге, порядок визначення переліку спадкоємців за заповітом істотно

відрізняється від порядку формування переліку необхідних спадкоємців. Зокрема, перший визначається заповідачем і може включати в себе будь-яких учасників цивільно-правових відносин, а другий встановлюється законом і може містити в собі тільки тих фізичних осіб, які мали б повноправну можливість прийняти спадщину як спадкоємці 1-ої черги за умови спадкування за законом; однак будучи непрацездатними за віком і/чи за станом здоров'я, одержують право на певну частку, незалежно від змісту заповіту.

По-третє, місце спадкоємців за заповітом в спадкових правовідносинах значно різниться від місця необхідних спадкоємців в спадкових правовідносинах. Зокрема, перші мають право набути у власність певні частки спадщини, яка є предметом розпорядження, зробленого заповідачем, а другі, не будучи згаданими у заповіті, відстороняються від участі в розподілі охопленої заповітом спадкової маси, але мають можливість набути у власність певні частки, розміри яких є меншими від розмірів їхніх часток, власниками яких вони могли б стати, взявши участь в спадкуванні за законом саме як представники 1-ої черги.

З огляду на наведені міркування, можна зробити висновок про те, що фізичні особи, які мають право на обов'язкову частку в спадщині, не є ні спадкоємцями за законом, ні спадкоємцям за заповітом. Тому вказаних учасників цивільно-правових відносин доцільно віднести до когорти спеціальних спадкоємців.

Але зробимо наголос на тому факті, що зазначеному правилу притаманний суттєвий виняток. Зокрема, представники 1-ої черги спадкоємців за законом, на яких не поширюється дія принципу свободи заповіту, є звичайними спадкоємцями з точки зору передбаченого законом порядку участі в процесі спадкування. Як стверджує І. В. Жилінкова, усіх спадкоємців, на яких не поширюється дія принципу свободи заповіту, за існуючим порядком прийняття ними спадкової маси можна поділити на три великі групи. До складу 1-ої групи належать необхідні спадкоємці, яким дозволяється взяти участь в спадкуванні за спрощеною процедурою. Ними мають право бути фізичні особи, які на момент відкриття спадщини, будучи носіями повної цивільної дієздатності, постійно проживали зі спадкодавцем (ч. 3 ст. 1268 ЦК України). Вважається, що такі спадкоємці висловили свою волю стосовно прийняття спадкової маси без подання письмової заяви про це нотаріусу своєю фактичною поведінкою. Під останньою треба розуміти такі правомірні діяння: продовження проживання в тому самому приміщенні; користування речами, які належали заповідачу на праві приватної власності; їхнє зберігання; сплата податків, страхових платежів, а також інших внесків; погашення за рахунок спадщини боргів спадкодавця і т. д.

Склад 2-ої групи утворюють необхідні спадкоємці, які також можуть взяти участь в прийнятті спадщини за спрощеною процедурою. В цьому випадку мова йде про малолітніх, неповнолітніх, а також фізичних осіб, які у встановленому законом порядку були обмежені в дієздатними або недієздатності, незалежно від того, постійно проживали вони зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, чи ні (ч. 4 ст. 1268 ЦК України). На підставі безпосередніх приписів закону вважається, що наведені спадкоємці висловили свою волю щодо прийняття спадкової маси; тому спеціальних актів з їхнього боку не вимагається.

До складу 3-ої групи належать необхідні спадкоємці, яким дозволяється взяти участь в прийнятті спадщини за звичайною процедурою. Ними можуть стати фізичні особи, які на момент відкриття спадщини є носіями повної цивільної дієздатності і не проживали постійно зі спадкодавцем (ч. 1 ст. 1269 ЦК України). Такі спадкоємці повинні висловити свою волю щодо прийняття спадкової маси шляхом подання однойменної письмової заяви нотаріусу протягом 6-ти місяців з дня відкриття спадщини [15, 521-522].

Аналогічні судження стосовно порядку участі необхідних спадкоємців в прийнятті спадщини висловлюють й інші вчені, зокрема, І. Бережна [16, 9], Ю. Брукацький, [17, 194-195], В. Васильченко [18, 300-301], Ю. Заїка [19, 189-190], М. Панченко [20, 539-540], З. Ромовська [21, 197-198], Є. Рябоконт [22, 128-129], Є. Харитонов [23, 304-305], Я. Яровий [24, 90-91] та ін. На нашу думку, погляди вказаних науковців є найбільш обґрунтованими.

Так, чинне спадково законодавство нашої держави не містить яких-небудь пільг чи переваг для необхідних спадкоємців в сфері прийняття обов'язкової частки в спадщині. Зокрема, приписи ч. 3-4 ст. 1268 ЦК України передбачають лише два способи участі фізичних осіб, на яких не поширюється дія принципу свободи заповіту, в процесі спадкування: 1) фактичне прийняття спадщини; 2) подання нотаріусу письмової заяви про прийняття спадщини. Жоден виняток зазначеному правилу положеннями відповідного закону або яких-небудь інших нормативно-правових актів нашої держави не притаманний.

Кожен зі вказаних способів участі необхідних спадкоємців в спадкуванні спадкової маси втілюється в реальність за особливою процедурою. Зокрема, перший з них реалізується шляхом пасивної форми поведінки необхідного спадкоємця – фактичним прийняттям ним спадкової маси, а другий – шляхом його активної поведінки, тобто поданням письмової заяви нотаріусу.

Таким чином, з усього викладеного можна зробити такі висновки:

На сьогоднішній день, в юридичній науці відсутній єдиний загальноприйнятий підхід в теоретичній оцінці правового статусу фізичних осіб, що володіють правом на обов'язкову частку в спадщині.

Фізичні особи, за якими закріплюється право на обов'язкову частку в спадщині, є спеціальними спадкоємцями, оскільки вони, на відміну від спадкоємців за законом і спадкоємців за заповітом:

– можуть взяти участь в спадкуванні відповідно до наданого їм приписами ЦК України права на обов'язкову частку в спадщині;

– знаходячись в найближчих сімейних і/чи кровних зв'язках із заповідачем, є носіями стану непрацездатності за віком і/або за станом здоров'ям, та за умови спадкування за законом можуть стати учасниками цього процесу, як спадкоємці 1-ої черги;

– згідно зі змістом заповіту відстороняються спадкодавцем від участі в спадкуванні охопленої в ньому спадкової маси, чи мають можливість набути у власність її частини, розміри яких є меншими від розмірів часток, власниками яких вони змогли б стати за умови спадкування за законом.

Єдиним винятком з наведеного правила є те, що фізичні особи, які мають право

на обов'язкову частку в спадщині, є звичайними спадкоємцями з огляду на встановлений приписами чинного спадкового законодавства України порядок участі в спадкуванні, що не передбачає для названих учасників цивільно-правових відносин яких-небудь пільг чи преференцій.

Правильне вирішення проблеми, що є предметом даного дослідження, сприятиме не лише усуненню деяких суперечностей спадкового права та ефективному практичному застосуванню відповідних юридичних норм. Зокрема, визначивши особливості правового статусу фізичних осіб, яким надається право на обов'язкову частку в спадщині, можна говорити про коло вказаних спадкоємців; способи обрахування розмірів належних їм часток; їхню відмову від участі в спадкуванні; перелік приблизних орієнтирів щодо підстав зменшення розміру обов'язкової частки в спадщині за рішенням суду; та інших питань, які, будучи доволі спірними, потребують вирішення в науці.

Використані джерела:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) у 12 т. – Т. 12: Спадкове право / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія “Коментарі та аналітика”. – Х. : ФО-П Колеснік А. А., 2009. – 544 с.
3. *Антимонов Б. С., Граве К. А.* Советское наследственное право. – М. : Госюриздат, 1953. – 264 с.
4. *Эйдинова Э. Б.* Осуществление наследственных прав и защита их судом и нотариатом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. // Моск. Гос. Ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1972. – 25 с.
5. *Евдокимова Т.* Споры, связанные с принятием наследства // Советская юстиция. – 1985. – № 10. – С. 7-8.
6. *Никитюк А. С.* Наследственное право и наследственный процесс. – Кишинёв : Штица, 1973. – 250 с.
7. *Серебровский В. И.* Избранные труды по наследственному и страховому праву (В серии “Классика российской цивилистики”). – М., 1997. – 567 с.
8. *Турлуковський Я.* Правова регламентація інституту обов'язкової частки в спадщині: окремі проблеми // Право України. – 2002. – № 2. – С. 118-121.
9. *Ершова Н. М.* Охрана прав несовершеннолетних по советскому гражданскому и семейному праву / АН СССР. Ин-т государства и права. – М. : Юрид. лит. 1965. – С. 76-77.
10. *Фадеева Т. А.* Необходимые наследники и их обязательная доля в наследстве // Вестник Ленингр. Ун-та, 1976. – № 17. – С. 117-120.
11. *Васильченко В.* Спадкування права на обов'язкову частку за новим цивільним законодавством: доктринальні проблеми // Право України. – 2003. – № 10. – С. 120-124.
12. *Дронигов В. К.* Наследственное право Украинской ССР. – К. : Вища шк., 1974. – 160 с.
13. *Рябоконець Є. О.* Спадкове правовідношення в цивільному праві : монографія. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К. : Віпол, 2002. – 266 с.
14. *Чепига Т. Д.* Наследование по завещанию в советском гражданском праве : автореф. дис. канд. юрид. наук. – М., 1965. – 16 с.
15. Цивільне право України: Академічний курс : підруч. : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006. – Т. 1. Загальна частина. – 696 с.
16. Спадкове право України: теорія, коментарі, практика, зразки заяв : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. К. Брукацький. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2008. – 384 с.
17. *Бережна І.* Що треба знати кожному громадянину про спадкування // Юридичний вісник України. – 2008. – 23-29 лютого. № 8. – С. 9.

18. Васильченко В. Система і порядок набуття спадщини з новим цивільним законодавством // Держава і право. – 36. наук. праць. Вип. 22. – 2003. – С. 299-306.
19. Заїка Ю. О. Спадкове право України в Україні: Становлення і розвиток : монографія. – К. : КНТ, 2007. – 288 с.
20. Панченко М. І. Цивільне право України : навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 538 с.
21. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 264 с.
22. Рябоконт Є. О. Спадкове правовідношення в цивільному праві : монографія. – К. : Віпол, 2002. – 268 с.
23. Харитонов Є. О., Дрішлюк А. І. Цивільне право України. Елементарний курс : навчальний посібник. – Суми : ВТД “Універсальна книга”, 2006. – 352 с.
24. Яровий Я. Відкриття і прийняття спадщини та здійснення спадкових прав // Юридичний журнал. – 2005. – № 5. – С. 88-93.

Ковальчук Я. В. Некоторые теоретические аспекты правового статуса субъектов права на обязательную долю в наследстве

В данном исследовании выясняется правовой статус физических лиц, которые владеют правом на обязательную долю в наследстве. В частности, автор, анализируя взгляды учёных-цивилистов на указанную проблему, разделяет точку зрения тех учёных, которые утверждают, что приведённых участников процесса наследования можно называть специальными наследниками.

Ключевые слова: завещание, завещатель, наследование, наследственное право, наследство, специальный наследник, обязательная доля в наследстве, свобода завещания.

Kovalchuk Y. Some theoretical aspects of the legal status the actors rights compulsory portion of the inheritance

Elucidation of name of physical persons are examined in this research, what regardless of maintenance of testament own a right on obligatory part in an inheritance. In particular, an author, examining the looks of scientists-civilists to the noted problem, divides the point of view of those research workers, which assert that the indicated participants of process of inheritance can be named necessary or heirs.

Keywords: freedom of testament, heritage, inheritance, inheritance law, natural portion of the inheritance, necessary heir, testament, testator.

Шимон С. І.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “МАЙНОВІ ПРАВА”
ТА “ПРАВО ВЛАСНОСТІ” В НАЦІОНАЛЬНОМУ І МІЖНАРОДНОМУ
ПРАВІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ**

У праці розглядаються термінологічні проблеми категорій “майнові права” та “право власності” в національному праві, праві зарубіжних країн і практиці Європейського Суду з прав людини; обґрунтовується доцільність коригування автентичного тексту перекладу статті 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, закріплення в законодавстві України принципу рівного захисту всіх видів майнових прав, а також про поширення правового режиму об’єктів права власності на всі майнові права.

Ключові слова: право власності, майнові права, об’єкти майнових прав, захист майнових прав Європейським Судом з прав людини.